

EL JURISTA PERE ALBERT I LES COMMEMORACIONS,
D'ELISABET FERRAN I PLANAS¹

Aquesta obra presenta un nou i aprofundit estudi d'aquest text jurídic conegut com les *Commemoracions de Pere Albert*, de notòria significació, com assenyala el doctor Josep Maria Font Rius en el seu pròleg, dins la trajectòria evolutiva del dret medieval i modern de Catalunya.

Aquesta obra acompanya i complementa l'antic codi dels *Usatges de Barcelona*, obra de l'esmentat canonge Pere Albert, de qui també s'ocupa l'autora d'aquest llibre.

En el primer capítol, Elisabet Ferran formula un plantejament historiogràfic i es refereix a l'estat actual dels estudis a l'entorn d'aquesta obra jurídica de les *Commemoracions*. D'aquesta manera, situa el seu treball en la baixa edat mitjana, concretament en el segle XIII, període en el qual s'enceten importants i transcendents canvis polítics, econòmics i socials que també es reflecteixen en l'ordre jurídic. L'autora inclou una breu ressenya històrica i jurídica del país des de la conquesta i la incorporació (la Catalunya Vella) a l'Imperi franc fins al segle XIII, en el qual els comtats catalans ja s'havien independitzat i el comtat de Barcelona havia conquerit la Catalunya Nova, posant en marxa tot el procés de conquesta dels altres territoris de la Corona, els regnes de València i Mallorca.

En l'ordre jurídic, ja havien aparegut els *Usatges de Barcelona*, manifestació de la potestat legislativa règia i constitutius d'un primer estadi formatiu del nou dret del Regne. Aquest ordenament va sorgir per a suplir les carències del *Liber Iudiciorum*, però també per a constitucionalitzar les institucions feudals.

Si els *Usatges* pretenien articular el poder reial i orientaven la feudalització cap a la consolidació del poder del monarca, com afirma Ferran, les *Commemoracions* ajudaven a reforçar aquest poder reial.

En definitiva, l'autora descriu la realitat política, social, econòmica i també jurídica de la Catalunya del segle XIII, és a dir, ens situa en el context històric en què va viure Pere Albert i en què es van publicar les seves *Commemoracions*.

I, a continuació, Ferran presenta l'estat actual dels estudis sobre la vida del nostre canonge i sobre la seva obra en si. Ferran elabora, d'aquesta manera, una llarga llista d'autors que se n'ocupen o que simplement el citen, però destaca els treballs d'Eduardo de Hinojosa, Guillem Maria de Brocà, J. Anglada, Ferran Valls Taberner, Joaquim Miret i Sans, A. Aunós, Josep Rovira, Arcadi Garcia i Donald J. Kagay, entre altres. Aquests estudis, malgrat tot, són molt dispersos i en general aporten poc o quasi res sobre la vida de Pere Albert.

1. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, 426 p.

D'altra banda, també esmenta aquells juristes, catalans o no, que a partir del segle XIV i fins al XIX estudiaren i s'ocuparen, normalment de manera parcial, de les *Commemoracions*, dels quals alguns a vegades donen dades de Pere Albert (fins i tot es refereix a obres inèdites que es troben a la biblioteca de El Escorial).

El segon capítol s'ocupa de Pere Albert, jurista i canonge de Barcelona. Ferran reconeix que el seu origen és fosc i enigmàtic, i que no tenim dades familiars seves. Solament consta l'existència d'un germà seu anomenat Pasqual.

Tampoc no es coneixen les dates exactes del seu naixement i la seva mort. De manera aproximada, s'assenyala que el seu traspàs es va produir entre 1270 i 1271. Se sap, però, que havia estat rector de l'església d'Alpiera, més tard ho fou de l'altar de Sant Joan de Barcelona i finalment fou canonge, com el seu germà. Se l'ha localitzat a Bolonya almenys el 1221, i el trobem sovint actuant de jutge en causes de diversa naturalesa.

Un altre problema afegit és la dificultat de determinar quines són les obres de Pere Albert. Resulta que hi ha altres personatges amb els mateixos nom i cognoms, que viuen en el mateix moment històric i que elaboren determinats textos i treballs. No hi ha cap dubte que es tracta del nostre Pere Albert quan el nom i el cognom van acompanyats del títol de canonge de Barcelona. El cas és que l'autora esmenta altres Pere Albert localitzats, al mateix temps que descarta que es corresponguin amb el nostre personatge.

A continuació, Ferran descriu la signatura i el segell de Pere Albert. I, finalment, dibuixa el que podria haver estat el seu itinerari vital, a partir de la documentació en la qual figura. Queda acreditada la seva estada a València, on va rebre certes donacions del rei Jaume I (1238) i on intervingué com a jutge en una disputa sobre la jurisdicció de València entre les seus de Toledo i de Tarragona (1241). Precisament, l'autora recorda que altres autors consideren molt probable la intervenció de Pere Albert en la redacció dels *Furs de València* (1240). Participà en el Concili de Tarragona de 1249 i 1250.

Pere Albert era molt amic de Ramon de Penyafort i de Vidal de Canelles, antic canonge de Barcelona i després bisbe d'Osca. Ferran diu que, en tot cas, Albert era un jurista expert de reconegut prestigi, lliurat a la pràctica i la teoria del dret i respectuós amb la tradició jurídica del país amb la voluntat i el desig d'harmonitzar el seu dret amb els nous corrents. Precisament el seu prestigi va afavorir la difusió i l'autoritat que assolí el seu text de les *Commemoracions*, reconegudes com a «costums generals de Catalunya».

Les *Commemoracions* constitueixen un recull de costums feudals de la terra i es compilaren per la necessitat palesa de fixar per escrit una sèrie de normes consuetudinàries que sorgiren als segles XI i XII. Pere Albert també intentà con-

ciliar aquests costums feudals amb els *Usatges de Barcelona*, sense oblidar que la potestat jurisdiccional del monarca era considerada la via idònia per a ordenar els dispersos poders feudals, que per la seva part comportaven una determinació privada del dret, enfront de la forma pública de crear el dret, la reial, que s'acabà imposant.

No sabem del cert si Pere Albert elaborà tota l'obra que se li atribueix, ni si ho féu per encàrrec del rei, i tampoc no sabem on la va fer, però l'obra va tenir una àmplia difusió i se'n feren còpies en llatí i en català.

Quant al seu contingut, la nostra autora segueix el criteri de Rovira i Ermengol i distingeix tres blocs en les *Commemoracions*: a) un que comprèn del capítol 1 al capítol 20 i que es concentra en els vincles de dependència privats entre el senyor i el vassall; b) un segon grup que inclou del capítol 21 al capítol 29, dedicats al dret feudal successori, i c) un tercer grup, del capítol 30 al capítol 43, que tracta dels vincles de dependència públics entre el vassall soliu i el seu senyor, derivats de l'homenatge feudal.

Aquests tres blocs són diferents quant a la temàtica i a l'estil, per la qual cosa hom opina que van ser redactats en moments diferents. Fins i tot hom es planteja la possibilitat que Pere Albert hagués estat solament l'autor del primer bloc. Aquesta és una qüestió que Ferran no pot resoldre.

Un altre aspecte és el de les fonts jurídiques que inspiraren l'obra, de les quals no es fa esment, atès que solament es parla del costum de la terra.

En qualsevol cas, Pere Albert fixà en l'obra la seva doctrina feudal, en un ordre piramidal i posant en el vèrtex el *princeps terrae*. Això s'observa quan el redactor es preocupa especialment d'ordenar les relacions feudovassallàtiques que deriven de la tinença del feu i les vol cohesionar amb la figura del «senyor sobirà».

Des d'una altra perspectiva, Ferran afirma que el redactor de les *Commemoracions*, ell mateix romanista i profund coneixedor del dret canònic, no tracta de romanitzar el dret feudal, sinó de coordinar el *ius proprium* amb el *ius commune*.

Malgrat tot, les *Commemoracions* no van ser sancionades fins a les Corts de Montsó de 1470, sota el regnat de Joan II, bé que el text ja s'aplicava i era reconegut pels juristes i els pràctics del dret. Poc després, l'obra en versió catalana fou recollida en les compilacions de dret català, juntament amb els *Usatges de Barcelona*.

El tercer capítol del llibre de Ferran es dedica al pensament jurídic en les *Commemoracions* de Pere Albert. El text català que Ferran utilitza per al seu treball és el manuscrit de Vic número 7087, editat per Josep Gudiol el 1907. Però en aquesta versió falten tres capítols, per la qual cosa segueix el text publicat per Josep Rovira el 1913.

Amb les *Commemoracions*, l'autora estudia també *Los casos en los quals lo senyor no és tingut, segons los Usatges de Barcelona e observància de Cathalunya* (en endavant *Casos*), obra que també s'atribueix a Pere Albert (nou en total), presentats com a exemples concrets amb la voluntat més de síntesi que d'interpretació: la seva temàtica també és feudal i es troben estretament relacionats amb els capítols de les *Commemoracions*. En aquest cas, s'acudeix al text publicat en la tercera recopilació de dret català de 1704.

També es té en compte l'obra de Joan de Socarrats de 1476, segons la seva edició de 1551: «In tractatum Petri Alberti canonici Barc hinonensis, de consuetudinibus Cathaloniae inter dominus et vasallos [...]», sobre el text de les *Commemoracions*, també les *Costumes de Catalunya* i els *Casos*.

En conclusió, per a la nostra autora, el *pactisme* com a sistema de govern català està subjacent en la doctrina feudal de les *Commemoracions*, per la qual cosa el *princeps* es presenta com un primer senyor en la jerarquia feudal. I, quant al contingut, les *Commemoracions* regulen les relacions feudovassallàtiques entre el senyor i el castlà, que deriven de la tinença del castell, i en concret, del castell termenat, com a centre administratiu i jurídic feudal, castell, d'altra banda, tal com es defineix en els *Usatges de Barcelona*.

A partir d'aquí, les *Commemoracions* es proposen superar el fraccionament jurisdiccional propi del sistema feudal i advoquen, ens diu Ferran, per la institució arbitral pròpia de la pràctica judicial catalana. Així, en cas de conflicte, les parts elegien la persona que dirimiria la controvèrsia, i, si no hi havia acord, es remetien les parts al príncep o al veguer, que és «comuna persona» envers tots els habitants del regne.

D'aquesta manera, es reafirma el principi de «general jurisdicció del príncep», és a dir, es reconeix la supremacia jurisdiccional del príncep, i al mateix temps es percep l'intent de formar un sentiment nacional bàsic de la identitat sociopolítica de Catalunya. En definitiva, la dualitat senyor-vassall es recull en les *Commemoracions* des d'una òptica més propera realment a la moderna de rei-súbdit que no pas a la feudal anterior.

El redactor de les *Commemoracions* és el primer autor que distingeix entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, i les defineix geogràficament i jurídicament. Distingeix el sistema jurídic més benèvol de la Catalunya Nova, en comparació amb el més feudalitzat de la Catalunya Vella.

La relació de dependència personal entre el senyor i els vassalls s'estableix sobre els conceptes d'*home soliu* i *home no soliu*. Els vincles s'institueixen per mitjà del corresponent homenatge feudal, però cada condició comporta uns deures i unes obligacions determinades.

Quant a la tinença de la terra, també es fa la distinció entre l'alou i el feu:

el primer és lliure de càrregues senyoriales, mentre que el segon implica una submissió del vassall al seu senyor. I, encara, les *Commemoracions* es refereixen a l'alou comprès dins del castell termenat, no al que es pugui trobar al marge de la senyoria jurisdiccional.

El nostre text també s'ocupa dels aspectes patrimonial i econòmic dels feus, de les relacions que es deriven de la seva tinença, etcètera. I introdueix terminologia romana: els mots *emfiteusi* i *emfiteuta*, com a sinònims de *cens* i *censaler*. També s'hi regulen alguns aspectes relatius al supòsit de traïció del vassall respecte del seu senyor.

Es tracta prou àmpliament la successió feudal, partint d'una concepció unitària del feu. En si, la indivisibilitat del feu s'ha de veure com el germen de la institució d'hereu, tan peculiar de la tradició jurídica catalana. També per primera vegada s'al·ludeix a l'heretament, la institució d'hereu en un acte *inter vivos*. I també de manera excepcional es tracten el dot i els béns parafernals i, en relació amb aquests, es reconeix el dret de la filla sense germà mascle a succeir el seu pare al capdavant del feu.

Altres aspectes del text que cal remarcar són: la pervivència de les *conventioniae*, els antics pactes o contractes que fixaven el marc de relació entre el rei i els senyors (preservant l'hegemonia política i jurídica del monarca); la reafirmació del costum de la terra com a principal font del dret, en els termes en què ho fan els *Usatges de Barcelona*, i la consagració del principi d'utilitat pública pel qual el príncep podia dur a terme determinades accions, com ara convocar la guerra per a defensar el territori.

El quart capítol del llibre conté les conclusions d'Elisabet Ferran, quaranta-cinc en total, extretes com a resum, com a síntesi, de tot el que s'ha exposat al llarg d'aquest ingent treball.

En el cinquè apartat es llisten primer les fonts i els documents utilitzats per l'autora, tots ells localitzats en diversos arxius capitulars i diocesans catalans, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Històric de Terrassa, l'Arxiu Nacional de París i l'Arxiu Secret Vaticà. A continuació, l'autora refereix i descriu molt acuradament els nombrosos manuscrits de les *Commemoracions de Pere Albert* segons la tradició llatina, trenta en total, i la catalana, nou (p. 277-315). I, finalment, recull les fonts impreses (dues en llatí i sis en català, més una traducció al castellà del segle XIX).

En el darrer apartat es transcriuen trenta-set documents biogràfics generals de Pere Albert i quaranta-cinc de Caresmar. I, per acabar, s'inclou la llarga bibliografia també consultada per l'autora.

Cal felicitar, doncs, Elisabet Ferran per la publicació d'aquest extraordinari i complet treball, fruit d'un esforç considerable per a posar a l'abast dels es-

RECENSIONS

pecialistes tot aquest material ingent, però, sobretot, per a apropar-nos a la personalitat del canonge Pere Albert i a la seva obra cabdal, ordenament fonamental en el conjunt del sistema jurídic català medieval.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya